

Pandemi ve Sistem Düşünürünün Alışkanlıkları¹

Ülkem Yararbaş

21 Mart 2020’de yapmayı planladığımız ancak Yeni Corona Virüs Hastalığı’nın (COVID-19) neden olduğu pandemi nedeniyle ertelediğimiz Deneyim Paylaşım Sempozyumu’nda, bu soruyu alanlarında tecrübeli, değerli akademisyenler ile tartışmaya hazırlanırken cevap yaşamın içinden çıkageldi.

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’nün (OECD) gerçekleştirdiği PISA sınavları ve hatta yine aynı kuruluşun “yetişkin becerilerini” sorgulayan araştırmaları sonucunda ülkeler arasında bir sıralama gerçekleşmekte. Bu sıralamanın ülkelerin yaşamlarına nasıl ve ne ölçüde yansıdığını tespit etmek ise ‘sistemik bir problemin parçası olması’ nedeniyle zor. Alışılmış bir yaklaşım ile “Okulda öğrendiklerimiz hayatta ne işe yarayacak?” Bu soruya birçok erişkin “eğitim hayatındaki sıralama sınavlarında başarılı olmak” ve böylece “hedeflerine ulaşmak” gibi cevaplar verecektir. Tahminimce ancak sınırlı bir azınlık okulda edindiği matematiksel veya tarihsel bir bakış açısının, kültürel birikimin yaşamının her alanına dokunduğunu söyleyebilecektir.

Pandemi çoğu ülke için henüz başlangıç aşamasında ancak şimdiden insanlığa pek çok konuda ders vermeye başladı. İlk anda çok ilgili görünmeyen iki değişkeni eldeki mevcut veriler ışığında kıyaslamaya başlayabiliriz; PISA başarı düzeyi ve COVID -19 ile mücadelede başarı düzeyi. Net sonuçlar pandeminin yatışması sonrası elde edilecek olsa da, mevcut durum da aslında tabloyu ortaya koyuyor. Singapur her iki konuda da bir tesadüf sonucu mu başarılı ya da İtalya her iki konuda da yine bir tesadüf sonucu mu başarısız?

Salgın hastalık ile mücadelede başarılı olanlar acaba Sistem Düşünürü mü?

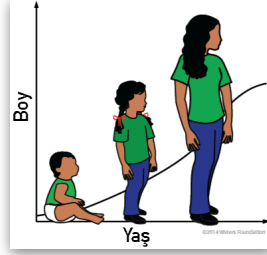
Waters Foundation’ın ortaya koyduğu Sistem Düşünürü’nün 14 alışkanlığı acaba salgın sırasında nasıl davranmayı gerektirir? Bazı alışkanlıklar üzerinden bu konuyu düşünelim.

¹ Eğitimde Sistem Düşüncesi Haber Bültenin 30. sayısında (Mart 2020) yayınlanmıştır.

Büyük resmi anlamaya çalışır.

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan bir yeni virüs hastalığı acaba aylar içinde Avustralya için bir tehdit oluşturur mu? Salgın potansiyeli olan bir hastalık durumunda, ticaretin, turizm faaliyetlerinin, uluslararası bağlantılı toplantıların büyük resimdeki yeri nedir? Sistem Düşünürü hem uzaysal hem de zamansal olarak büyük resmi anlamaya çalışır.

Sistem öğelerinin zaman içinde değişerek nasıl örüntüler ve eğilimler oluşturduğunu gözlemler.

Güncel durumda, ilgili her bireyin takip etmeye başladığı bir parametre var aslında; hasta ve ölen kişi sayısı. Sistem düşünürü bu rakamların nasıl değişim gösterdiğini gözlemler. Örneğin bir yükseliş paterni mi var? Yoksa bir dalgalanma mı?

Sistem davranışının sistemin yapısından kaynaklandığını bilir.

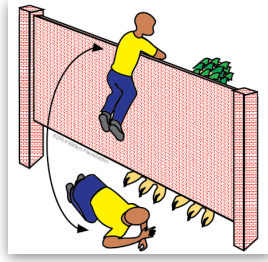
Salgın hastalık, neden olan mikroorganizmanın sahip olduğu özellikler, tıbbın bu konudaki etkinliği, halkın tutumu başta olmak üzere çeşitli değişkenlerin içerisinde olduğu bir sistem yapısıdır. Bu yapı her gün kaç yeni vakanın ortaya çıkacağını, kaç kişinin öleceğini belirler. Sistem Düşünürü yapıyı değiştirmedikçe davranışın değişemeyeceğini bilir ve yapısal değişiklikler için harekete geçer. Güncel örneğimizde olduğu gibi, henüz tıbbi tedavisi olmayan bir hastalıkta sosyal izolasyonun bu yapısal değişikliği oluşturabileceğini bilir.

Karmaşık neden sonuç ilişkilerinin döngüsel yapısını tanımlar.

Salgın gibi bir sistemde kolayca fark edilecek basit bir döngü var; hasta kişi sayısı ile bulaşma arasındaki, hastalanacak kişi kalmayana kadar devam edecek pekiştirici

döngü. Bunun dışında hemen bir çırpıda aklımıza gelmeyen, ülkenin ekonomik, tıbbi imkanlarını içeren başka karmaşık döngüler bir yana bu basit döngünün bile ortaya koyulması davranış biçimi geliştirilmesi açısından çok önemli.

Daha iyi anlamak için farklı bakış açıları kullanır.

Sistem Düşünürü, “Çok sıkıldım ve genç olduğum için aslında evde hapis olmasam da olur. Hastalığı nasıl olsa hafif atlatırım” bakış açısına karşılık “Sen hastalığı kolay atlatabilirsin ama bulaştırdığın bir kişi için bu geçerli olmayabilir” bakış açısını da göz önüne alır.

Konuyu kapsamlı düşünür ve hemen sonuca varma isteğine direnir.

Covid-19 bilim dünyası için yeni bir hastalık ve tedavi edici bir ilaç ya da aşı için zaman gerekli. Sistem Düşünürü çözümün hemen gelmemesinin yaratacağı gerginliği bilir ve bu durumu nasıl yöneteceğini, hatta başkalarına da bu konuda nasıl yol gösterebileceğine odaklanır.

Olası kaldıraç noktaları bulmak için sistemin yapısını anlar.

Sistem Düşünürü için bir konuya çözüm bulma, o sorunu oluşturan yapıyı keşfetme ile başlar. Kaldıraç noktası, bu yapı içinde çözüme götürebilecek odaklardır. Bir pandemi söz konusu olduğunda aşı geliştirmek için çalışan bir bilim adamı ile kendisini veya ailesini korumaya çalışan bir bireyin kaldıraç noktaları elbette farklı olacaktır. Bununla birlikte her ikisi de doğru adım atabilmek için önce ilgilendikleri yapıyı anlamalıdır.

Eylemlerin kısa erimli, uzun erimli ve amaçlanmamış sonuçlarını düşünür.

Çok değişik başlıklar altında bu alışkanlığın önemi vurgulanabilir. Tedavi seçenekleri için düşünülecek olursak, kısıtlı vaka sayısına sahip bir klinik gözlem, “X” ilacı ile ağır seyreden vakalarda olumlu yanıt alınabildiğini gösterebilir. Sistem Düşünürü, bu ilacın günler gibi kısa ya da yıllar gibi uzun vadede yaratabileceği sonuçları yani yan etki ya da istenmeyen etkilerini de düşünür. Ya da sosyal izolasyondan sıkılmış bir kişinin bir kafede geçirdiği yarım saatin uzun erimli sonuçlarını göz önüne alır.

Birikmelere ve değişim hızlarına dikkat eder.

Sistem düşünürü ilgilendiği yapı içindeki temel stoğu ve değişimleri dikkate alacaktır. Pandemi örneğinde “Hasta sayısı” stoğu (birikimi) ve bunu besleyen hastalanma akışının değişim hızı Sistem Düşünürünün ilgi odağı olacaktır. Ardından şu sorular gelir; “Bu sayılar kritik düzeylere ulaştığında ilişkili diğer değişkenler, mesela ‘hastalanmış doktor sayısı’ nasıl etkilenir?”, “Hastalanmış doktor sayısının” sistem içindeki etkisi ne olabilir?

Neden sonuç ilişkilerini araştırırken gecikmeleri dikkate alır.

Neden sonuç ilişkisini doğru kurabilmek kadar bu ilişkinin bir gecikme barındırıp barındırmadığını bilmek ve buna göre davranmak da önemlidir. Örneğin, Sistem Düşünürü sosyal izolasyona başlar başlamaz hastalanmış kişi sayısının aniden düşmeyeceğini bilir ve buna göre sabırlı davranır. Benzer bir ilişki virüse maruz kalmak ile hastalık belirtilerinin başlaması için de söz konusudur.

Sonuçları kontrol eder ve gerekiyorsa eylemlerini deęiřtirir.

Sorundan sorumlu tutulan yapı içerisinde olası bir kaldıraç noktası denenmiş ve değişik nedenlerle sonuç alınamamış olabilir. Örneğin halkın inisiyatifine bırakılan, herhangi bir zaruret içermeyen sosyal izolasyon nerisi. Sistem Düşünürü bunu kararın etkisini gözlemler ve etkisiz kaldığını görüyorsa eylemini değiştirir. Mesela keyfi izolasyondan sokağa çıkma yasağına geçiş kararı gibi...